

6. Индекс сприйняття корупції. Прес-реліз [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://ti-ukraine.org/cpi>

7. Публічна політика та управління: наук. розробка / [С. О. Телешун, О. Р. Титаренко, С. В. Ситник, С. І. Вировий]; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Упр. орг. фундам. та приклад. дослідж., Каф. політ. аналітики та прогнозування. - К. : [НАДУ], 2010. - 34 с.

8. Федорович О. Інформаційна відкритість органів місцевого самоврядування: рейтинг офіційних веб-сайтів міст обласного (республіканського) значення України [Текст] : за результатами дослідження, здійсненого коаліцією громадських організацій з моніторингу інформаційною відкритості, червень-липень 2009 / О. Федорович, К. Рубановський ; Проект USAID «Гідна Україна», ГО «Агенство з розвитку приватної ініціативи». - Івано-Франківськ : [б.в.], 2009. - 78 с.

9. Ібрагімова І.М. Прозорість влади [Текст]: основи забезпечення інформ. взаємодії держ. органів з громадськістю (презентаційні схеми) / Ібрагімова І. М. - Програма розвитку ООН в Україні, Проект ПРООН «Належне управління за участю громадян: розбудова в Україні всеохоплюючого та прозорого процесу творення політики». - К. : [б.в.], 2002. - 30с.

Кудина О. А. Транспарентность власти в Украине: проблемы становления и факторы обеспечения.

В научной работе определено содержание понятия транспарентности власти и причины, которые актуализируют необходимость его рассмотрение в контексте анализа политической жизни Украины. Также в статье обозначены основные проблемы становления транспарентности власти в Украине и определены факторы, способствующие ее внедрению.

Ключевые слова: транспарентность, информационная открытость, политическая коммуникация.

Kudina O. Transparency of government in Ukraine: problems of formation and maintenance factors.

In scientific work is defined the meaning of transparency in government and the reasons that actualize the need for its consideration in the analysis of political life in Ukraine. Also, the article outlines the main problems becoming transparent government in Ukraine and identifies factors that contribute to its implementation.

The purpose of this article is to determine the characteristics of the formation of transparent government in Ukraine. Analyzing a Ukrainian experience of public policy, I conclude that, the main factors to ensure the transparency of government in Ukraine are: the ability of citizens to participate in the discussion and formulation of policy decisions, activities of public authorities should be under the supervision and control of public, access to official documents. The principle of transparency involves the interaction between political actors in terms of parity and information transparency. This is a special kind of political communication in a society where information is exchanged not only at the level of the authorities, but also vertically - with the participation of citizens as bearers of democratic rights and freedoms. This communication aims to achieve a public consensus on the basis of public interest. It is the foundation on which to build effective public policy. Thus, transparency and openness of the process of exercising power, mechanisms of involvement of citizens, responsibility and accountability as the basic principles of cooperation between the authorities and society - all are components of transparent governance. Transparency of government is one of the most important elements in assessing the quality of democracy. Having an open public debate in which important decisions are made public, guarantee the democratic character of their implementation. However, the concept of transparency associated with the activities in the fight against corruption as a factor that negatively affects the openness and transparency of the public administration.

Keywords: transparency, information openness, political communication.

Надійшла до редколегії: 16.12.2013 р.

УДК 321.015:328.123(476)

І. Ю. Осадчук

Львівський національний університет ім. І. Франка

ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ ЯК ЧИННИК ПРЕЗИДЕНЦІАЛІЗАЦІЇ ВИЩОГО І ЦЕНТРАЛЬНОГО РІВНІВ СИСТЕМИ ІНСТИТУТІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У БІЛОРУСІ

Проаналізовано поняття «система інститутів виконавчої влади», «президентіалізація вищого і центрального рівнів системи інститутів виконавчої влади», «політична опозиція». Визначено особливості функціонування політичної опозиції в контексті президентіалізації вищого і центрального рівнів системи інститутів виконавчої влади у Білорусі.

Ключові слова: система інститутів виконавчої влади, президентіалізація вищого і центрального рівнів системи інститутів виконавчої влади, політична опозиція.

Однією із умов сучасної демократії є наявність політичної опозиції, яка контролює дії існуючої влади. Проблема правового закріплення опозиції характерна для країн перехідного типу, зокрема Білорусі. Відсутність закону про статус парламентської опозиції у цій країні ускладнює можливість визначення політичної опозиції як інституту. Саме тому під політичною опозицією ми розуміємо таку форму протистояння й протидії офіційному політичному курсові, що передбачає можливість і здатність здійснювати контроль, висловлювати позиції й впроваджувати альтернативні пропозиції за допомогою парламентських та позапарламентських методів.

Важливим, на нашу думку, є аналіз і акцентування уваги на тих аспектах організації та функціонування політичної опозиції, які сприяли президенціалізації вищого і центрального рівнів системи інститутів виконавчої влади (далі - СІВВ) у Білорусі.

Об'єкт дослідження - політична опозиція у Білорусі. Предмет - політична опозиція як чинник президенціалізації вищого і центрального рівнів СІВВ у цій країні. Метою дослідження є визначення особливостей функціонування політичної опозиції в контексті президенціалізації вищого і центрального рівнів СІВВ у Білорусі. Для досягнення поставленої мети нам необхідно розв'язати наступні завдання: по-перше визначити поняття «система інститутів виконавчої влади», «президенціалізація вищого і центрального рівнів системи інститутів виконавчої влади», «політична опозиція»; по-друге проаналізувати вплив політичної опозиції на президенціалізацію вищого і центрального рівнів СІВВ у Білорусі на кожному етапі її еволюції; по-третє визначити чинники, які вплинули на окреслення етапів еволюції політичної опозиції у Білорусі. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці П.Вебба [33], Р.Еллі [30], О.Зазнаєва [6; 7; 8], Дж.Кейсона [29], А.Кроувела [31], Т.Дж.Пауера [29], Т.Погюнтке [33].

Зазначимо, що система інститутів виконавчої влади - сукупність, в якій усі складові частини (окремі інститути та їх структурні підрозділи) є взаємопов'язаними, творять цілісність та водночас складають самостійні підсистеми, що мають своє спеціальне призначення (здійснення діяльності виконавчого та розпорядчого характеру), організаційну структуру і певну компетенцію для вирішення завдань і однорідних за своєю природою управлінських функцій. СІВВ у Білорусі має наступну структуру: вищий рівень інститутів (президент, уряд та кабінет міністрів), центральний (міністерства, державні комітети та інші відомства), місцеві інститути виконавчої влади (місцеві адміністрації).

Опираючись на праці О.Зазнаєва [6; 7; 8] (використовує поняття «президенціалізація» стосовно напівпрезидентських та парламентських систем), Дж.Кейсона [29] та Т.Дж.Пауера [29] (аналізують президенціалізацію в контексті президентських систем) президенціалізацію (англ. presidentialization) визначаємо як процес, при якому системи правління (президентські, парламентські та напівпрезидентські) стають більш президентськими на практиці, але при цьому, не змінюється їх формальна структура (формально залишаються президентськими, парламентськими, напівпрезидентськими). У свою чергу, президенціалізація вищого і центрального рівнів СІВВ - процес, що передбачає збільшення обсягу контрольованих президентом як «реальним» главою виконавчої влади ресурсів, підвищення ступеня його автономії, посилення інституційної спроможності «реального» глави виконавчої влади долати опір інших політичних акторів, закритість правлячої еліти та зменшення ролі партій у політичному процесі, зокрема при фактичному формуванні уряду.

Для того, щоб визначити фактичну президенціалізацію на вищому і центральному рівнях СІВВ (див. табл. 1) у Білорусі використовуємо методику О. Зазнаєва¹.

¹ На основі методики нідерландського вченого А. Кроувела [31], О. Зазнаєв розробив «індекс форми правління» (ІФП), що дозволяє виміряти наявність чи відсутність президенціалізації. В результаті індексування здійснюється за 10 змінними: 1) вибори президента; 2) носій виконавчої влади; 3) призначення прем'єр-міністра; 4) призначення інших членів уряду; 5) формування нового кабінету; 6) вотум недовіри; 7) законодавча ініціатива президента; 8) вето президента; 9) розпуск парламенту; 10) сумісність депутатського мандата з урядовою посадою. Максимальне значення показника за кожним критерієм - «1», мінімальне - «0». У методиці О.Зазнаєва є проміжний варіант - «0,5». Максимальне значення для президентського індексу та для парламентського індексу

Таблиця 1

Показники індексу форми правління/фактичної президентіалізації вищого і центрального рівнів СІВВ у Білорусі

Роки	ІФП/ФПр
1994-1996	+7
1996-2013	+8

Крім того, виокремлюємо чотири етапи еволюції політичної опозиції в контексті президентіалізації вищого і центрального рівнів СІВВ у Білорусі. Проаналізуємо кожен з цих етапів.

Перший етап (1994-1996 рр.). За результатами 4 туру парламентських виборів 1995 р. у Верховній Раді XIII скликання була сформована опозиція, представлена Партією комуністів Білорусі (ПКБ), Аграрною партією (АП), Об'єднаною громадянською партією (ОГП), партією «Білоруська соціал-демократична Громада» (БСДГ), частиною Партії Народної згоди (ПНЗ), Білоруською партією праці (БПП) [5]. Партія БНФ¹ не потрапила до парламенту. Зауважимо, що вибори проходили за мажоритарною виборчою системою з двома турами голосувань (діє і досі)².

Лідер Аграрної партії С. Шарецький став спікером. Він одразу заявив, що виступає за ринкові реформи, збереження суверенітету і недоторканності Конституції, а білоруське суспільство має консолідуватися навколо національної ідеї. З цього моменту почалися постійні конфлікти О.Лукашенка з парламентом.

Партія комуністів Білорусі у 1994-1995 рр. характеризувалась поміркованою опозиційністю до президента Лукашенка. На референдумі 1995 р. ПКБ підтримала три із чотирьох винесених питань: про надання російській мові статусу державної, про зміну символіки на модифіковану радянську, про поглиблення економічної інтеграції з Росією. При цьому, ПКБ виступила противником зміни Конституції. У травні-червні 1996 р. ЦК ПКБ, проаналізувавши правління і програмні документи президента Лукашенка, дійшов висновку, що політика глави держави носить антинародний характер. ПКБ виступала проти проведення референдуму 1996 р. У Верховній Раді розпочався процес збору підписів під зверненням до Конституційного суду про імпичмент президента у зв'язку з численними порушеннями Конституції, що викликав розкол фракції комуністів [5]. 19 жовтня 1996 р. група комуністів, які були не згодні з політикою ЦК партії, оголосила про створення Організаційного комітету зі створення Комуністичної партії Білорусії (КПБ), яку очолили колишні лідери ПКБ А.Малофєєв, О. Камай, В.Чікін.

Другий етап (1996-2000 рр.). Разом з фракцією аграріїв депутати від ПКБ розробили власний проект Конституції, що передбачав ліквідацію посади президента і розвиток місцевого самоврядування. На референдумі 1996 р. цей проект не отримав підтримки виборців. Незважаючи на те, що, згідно з рішенням Конституційного суду, підсумки референдуму носили консультативний характер, Верховна Рада становить «10», а мінімальне - «0» [6, с. 149-152]. Для періодизації ми брали за основу рік прийняття/зміни конституції [20;21]. Підрахунок за кожним індикатором ми здійснювали на підставі політичної практики. Методика О.Зазнаєва дозволяє умовно ранжувати країни по групах: «парламентаризовані напівпрезидентські системи» (ІФП від -7 до -3,5), «збалансовані напівпрезидентські системи» (ІФП від -3 до +3) і «президентіалізовані напівпрезидентські системи» (ІФП від +3,5 до +9). При цьому, якщо ІФП > +9 - країни відносять до президентських систем [6, с. 154]. У випадку, коли ІФП < - 7 - до парламентських систем. Індекс форми правління/фактичну президентіалізацію (ФПр) вищого і центрального рівнів СІВВ розраховуємо як різницю президентського та парламентського індексів: ІФП = ПрІ - ПарІ.

1 Партія БНФ заснована в 1993 р. під назвою «Білоруський Народний Фронт». Партія базувалася на громадському русі Білоруський Народний Фронт «Відродження», який було засновано в 1988 р. і виступала за незалежність Білорусі, демократизацію влади, відродження білоруської мови та культури. Лідером партії та руху був З. Позняк. У грудні 1999 р. на VI з'їзді відбувся розкол. Лідером партії БНФ був обраний В. Вечерко, а З.Позняк разом з частиною колишніх членів БНФ утворили нову партію - Консервативно-Християнську Партію - БНФ.

2 За цією виборчою системою в першому турі перемагає кандидат, який отримує більше 50 % голосів виборців за умови, що в голосуванні взяло участь не менш 50 % виборців. Якщо не вибрали такого кандидата, то проводять другий тур, у якому беруть участь кандидати, які в першому турі відповідно отримали перше й друге місце за кількістю голосів. У другому турі переможу отримує кандидат, який має підтримку відносно більшості виборців за умови, що участь у виборах взяло не менше, ніж 25 % виборців округу. Якщо в другому турі бере участь один кандидат, то він повинен отримати підтримку не менше 50 % виборців, які взяли участь у виборах, за умови якби електорату не менш 25 %

була розпущена, а з депутатів, що підтримували політику Лукашенка, згодом була створена Палата представників (нижня палата) нового парламенту (Національних зборів), головою якої став А.Малофєєв. Варто зазначити, що 13 липня 1997 р. пленум ЦК ПКБ прийняв рішення про виключення з лав партії 20 осіб, які не підкорилися рішенню партії і подали заяви про вступ до Палати представників, ще двоє були виключені раніше за діяльність, спрямовану на розкол партії.

Щодо Партії народної згоди, то її лідер Г.Карпенко різко критикував президента. При цьому, більша частина представників ПНЗ виявили лояльність до глави держави і навіть співпрацювали з ним. Зокрема, заступник голови ПНЗ В. Долголев став главою контрольної служби Адміністрації Президента [5].

Чимало депутатів Верховної Ради XIII скликання на чолі з С.Шарецьким, які не потрапили у новосформований з числа пропрезидентських депутатів парламент, продовжували вважати себе єдиним легітимним Парламентом Білорусі та представляти країну на міжнародному рівні: до 2001 р. їхня делегація визнавалася представниками Білорусі у Парламентській асамблеї ОБСЄ.

Третій етап (2000-2004 рр.). У 2000 р. відбулися вибори депутатів Палати представників Республіки Білорусь другого скликання. Опозиція бойкотувала вибори. При цьому, у парламенті функціонувала опозиційна главі держави група депутатів «Республіка». У червні 2004 р. депутати цієї парламентської групи В.Парфенович, С. Скребець, В. Фролов оголосили голодування на знак протесту планам президента О.Лукашенка шляхом референдуму домогтися права балотуватися на третій президентський термін [4]. До парламентарів приєдналися лідери та активісти неурядових організацій Мінська та інших міст Білорусі. Вони вимагали демократизації Виборчого Кодексу (прийнятого у 2000 р.) [9]. Крім цього, депутати-опозиціонери Палати представників вимагали лібералізації всього білоруського виборчого законодавства. Депутати домоглися розгляду відповідного законопроекту в парламенті, однак поправки до виборчого законодавства не були прийняті.

Четвертий етап (2004-2013 рр.). Опозиційними силами напередодні парламентських виборів у жовтні 2004 р. були сформовані дві коаліції:

- «Народна коаліція 5 +» (Білоруська партія праці, Партія БНФ, Білоруська соціал-демократична Громада, Об'єднана громадянська партія, Партія комуністів Білорусі);

- «Коаліція демократичних центристів» (Парламентська група «Республіка», Коаліція «Молода Білорусь», Європейська коаліція «Вільна Білорусь», Білоруська соціал-демократична партія (Народна Громада), Білоруська партія жінок «Надзея»)) [23].

17 жовтня 2004 р. відбулися вибори депутатів Палати представників парламенту Республіки Білорусь третього скликання. За підсумками виборів своє представництво в парламенті отримали: непартійні - 98, Комуністична партія Білорусі - 8, Аграрна партія - 3, Ліберально-демократична партія - 1 [32]. Отже, від коаліції опозиції не було обрано жодного депутата. Таким чином, білоруська опозиція набула остаточно позапарламентського статусу. Крім того, варто зазначити, що за результатами парламентських виборів 2008 р. та 2012 р. жоден кандидат, який представляв опозиційні політичні сили не пройшов до парламенту [32]. На президентських виборах 2006 р. та 2010 р. перемогу здобув О.Лукашенко, оскільки опозиції так і не вдалося висунути такого альтернативного кандидата, який би заручився значною підтримкою виборців і зміг би конкурувати з чинним главою держави [2;3;32].

На основі вищевикладеного аналізу, ми виділяємо такі чинники, які вплинули на окреслення запропонованих нами етапів еволюції білоруської опозиції:

- 1) організація та діяльність опозиції. Основною помилкою опозиції у 1990-х рр. було штучне мовне протистояння всередині країни. Історично склалося так, що у післявоєнній Білорусі російська мова була домінуючою. БНФ (як одна із основних опозиційних політичних сил в Білорусі на початку 90-х рр. ХХ ст.) та нинішня білоруська опозиція поставили перед собою завдання - змінити ситуацію з білоруською мовою протягом декількох років. Програш в цьому питанні очевидний [22].

Партія чи група осіб, що претендує на владу в певній країні, повинна враховувати думку більшості громадян (відносної станом на березень 1998 р.; березень 2010 р.

Таблиця 2
Відповідь на запитання «Якою мовою Ви користуєтесь в повсякденному спілкуванні?», %¹

Варіант відповіді	03'98	11'06	03'10
Білоруська	5,7	7,8	7,1
Російська	40,6	52,3	47,3
Білоруська і російська	20,3	16,1	17,3
Суржик	32,5	23,0	27,8
Інша мова	0,9	0,8	0,5

Як видно з табл.2 станом на листопад 2006 р. 52,3 % опитаних респондентів мовою повсякденного спілкування назвали саме російську (станом на березень 1998 р. частка опитаних за цим пунктом становила 40,6 %), в той час як білоруську лише 7,8 % (у 1998 р. - 5,7 %).

Крім того, за результатами опитування 2006 р. білоруси, які у повсякденному спілкуванні розмовляють російською (52,3 %) переважно пояснюють це тим, що саме на цій мові вони говорять з дитинства (див. табл. 3).

Таблиця 3
Зв'язок відповідей на питання «Якою мовою Ви, в основному, користуєтесь в повсякденному спілкуванні?» і «З якої причини Ви говорите тією мовою, на якій говорите?»,%²

Мова повсякденного спілкування	На цій мові я говорю з дитинства (63,7)	Ця мова найбільш поширена у місцевості, де я живу (25,3)	Ця мова мого народу, моєї Батьківщини (13,0)
Білоруська (7,8)	57,3	16,3	27,4
Російська (52,3)	72,9	17,2	9,7
Білоруська і російська (16,1)	53,0	33,4	23,0
Суржик (23,0)	53,2	41,9	8,9

Таким чином, опозиція повинна також орієнтуватися й на російськомовних громадян Білорусі.

«Зіркова хвороба» лідерів та відсутність єдності в таборі опозиції досі є перешкодами для її об'єднання. Якщо простежити публікації лідерів опозиції, то більша частина їхньої енергії витрачена на з'ясування відносин один з одним (наприклад, критика З.Позняком кандидатів від опозиції О.Мілінкевича та О.Козуліна, яких напередодні президентських виборів 2006 р. під час онлайн-конференції на радіо «Свобода» назвав «імітаторами, що паразитують на диктатурі Лукашенка») [25].

Про відсутність єдності в таборі опозиції свідчать зокрема переговори між опозиційними кандидатами напередодні виборів глави держави 2006 р. Ще 27 січня 2006 р. О. Козулін запропонував О.Мілінкевичу підтримати його у разі нерестрації кандидатом у президенти і висловив готовність взяти на себе такі ж зобов'язання. Також О.Козулін запропонував О.Мілінкевичу організувати спільне спостереження за виборами та об'єднати зусилля під час агітації [24]. О.Мілінкевич висловив думку, що така домовленість дасть владі можливість вибрати зручного для себе

¹ У березні 2010 р. НІСЕПД було проведено національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано 1521 особу у віці 18 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3% [17].

² В кінці жовтня - на початку листопада 2006 р. НІСЕПД було проведено національне опитування: методом «face-to-face interview» опитано 1527 осіб у віці 18 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3% [15].

суперника, і запропонував зняти одну з кандидатур на користь іншого кандидата ще до реєстрації. Для визначення цього єдиного кандидата О.Мілінкевич запропонував чотири критерії: кількість делегатів, які підтримали претендента на Національному конгресі демократичних сил, наявність організаційних структур, політичний рейтинг претендента, його визнання і підтримка міжнародним співтовариством [24]. О.Козулін таку пропозицію не прийняв, назвавши її ультиматумом [10];

2) ставлення влади/президента до опозиції (механізми впливу влади/президента, спрямовані на звуження сфери діяльності опозиції: конституційні референдуми/конституційні реформи; контрольований адміністрацією президента виборчий процес під час президентських і парламентських виборів; ігнорування лідерами опозиції роботи білоруських правоохоронних органів та спецслужб тощо).

Специфіка білоруської опозиції в тому, що сам факт вступу до її лав сьогодні - крок мужній, що вимагає певної рішучості, оскільки кожен розуміє що це може закінчитися в'язницею або навіть смертю [22]. Зокрема, 25 березня 2006 р. був заарештований і потім засуджений на 5,5 років позбавлення волі «за злісне хуліганство та організацію масових заворушень» О.Козулін³ [1]. Варто згадати також арешти опозиційних кандидатів після президентських виборів 2010 р. 7 кандидатів у президенти (О.Михалевич, В.Некляев, А.Санніков, М.Статкевич, В.Римашевський, Г.Костусьов і Д.Усс) проходили підозрюваними у кримінальній справі в організації масових заворушень 19-20 грудня 2010 р. 14 травня 2011 р [27]. Партизанський районний суд м. Мінська визнав А. Саннікова⁴ винним в організації масових заворушень і засудив його до 5 років позбавлення волі в колонії посиленого режиму.

Механізм роботи спецслужб Білорусі передбачає масове проникнення в будь-які опозиційні організації з метою їх руйнування або підпорядкування;

3) ставлення білорусів/виборців до опозиції.

Варто зазначити про невідтримку білорусами бойкоту опозицією парламентських виборів 2000 р. Як видно з табл. 4 за результатами опитування, проведеного у вересні 2000 р. тільки 10,4 % респондентів підтримували опозиційні сили в даному питанні.

Таблиця 4
Динаміка ставлення до бойкоту парламентських виборів, оголошеного опозицією, %⁵

Варіант відповіді	07'00	08'00	09'00
Прихильники бойкоту	11,7	13,7	10,4
Противники бойкоту	50,5	42,3	47,2
Важко відповісти/не визначились/інша відповідь	50,5	42,3	47,2

Як показують дані табл. 5, найбільш вагомою причиною поразки опозиції на президентських виборах 2001 р. лідери громадської думки та експерти назвали її власні внутрішні проблеми (36,6%). Це і погана організованість, і відсутність єдності, і суперечності щодо єдиного кандидата. Причому можна помітити, що думка лідерів мало залежить від місця їхньої роботи. Друга за важливістю причина - відсутність яскравих лідерів опозиції (35,2%). Тут думка залежить від місця роботи (на це вказали 44,1 % - працівників держсектора; 27 % - працівників недержавних структур). Нарешті, третьою за важливістю причиною лідери громадської думки та експерти вважають те, що опозиція не змогла довести електорату перевагу свого бачення перспектив і шляхів розвитку суспільства. В результаті не вдалося залучити виборців і отримати їхні голоси на підтримку свого кандидата (32,4 %).

³ У серпні 2008 р. О. Козулін був помилуваний спеціальним указом президента Білорусі О.Лукашенка [19].

⁴ 14 квітня 2012 р. А.Санніков був звільнений [28]. У жовтні цього ж року отримав політичний притулок у Великобританії [26].

⁵ У вересні 2000 р. НІСЕПД було проведено національне опитування: методом «face-to-face interview» опитано близько 1500 осіб у віці 16 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3% [11].

Таблиця 5
Розподіл відповідей на запитання «Чому, на Ваш погляд, опозиція прогнала президентські вибори 2001 р.?», %¹

Варіант відповіді	Всі опитані	Працівники держсектора	Працівники недержсектора
Опозиція погано організована	36,6	35,3	37,8
Немає яскравих лідерів	35,2	44,1	27,0
Народ не підтримує опозицію	32,4	35,3	29,7
Немає доступу до ЗМІ	14,1	11,8	16,2
Нерівні умови у кандидатів	14,1	5,9	24,3
Фальсифікація результатів	12,7	–	24,3
Немає привабливої програми	9,9	14,7	5,4
Недостатньо коштів	8,5	11,8	5,4
Недоліки виборчого законодавства	8,5	2,9	13,5
Нерозвинутість демократії та громадянського суспільства	8,5	5,9	10,8

Всі інші причини, згадані лідерами громадської думки та експертами, помітно менш істотні. Як можна бачити, відсутність доступу до ЗМІ (14,1%), нерівні умови у кандидатів (14,1%), фальсифікація результатів (12,7%) та відсутність привабливої програми (9,9 %) респонденти не віднесли до основних причин. У цілому можна помітити, що представники держсектора більш схильні бачити передусім суб'єктивні причини поразки опозиції, тоді як працівники недержавних структур - об'єктивні.

Так, лише 18,9% респондентів станом на березень 2004 р. вважали, що білоруська опозиція розуміє їхні проблеми й турботи, в той час як 56,3% дотримувалися протилежної точки зору (див. табл. 6)

Таблиця 6
Розподіл відповідей на запитання «Чи розуміє білоруська опозиція проблеми і турботи таких людей як Ви?»²

Варіант відповіді	%
Так	18,9
Ні	56,3

Після президентських виборів 2006 р. 20,8% опитаних вважали, що для збільшення рівня підтримки населення опозиція повинна йти в народ, а 22,5% - змінити методи боротьби; 16,8% - об'єднатися (див. табл. 7). 26,8% опитаних респондентів вказали, що опозиція повинна бути чесною і справедливою. Це пояснюється насамперед офіційною пропагандою із дискредитації самої опозиції.

¹ У листопаді 2001 р. НІСЕПД було проведено опитування лідерів громадської думки та експертів у кількості 71 чол. (полісмієкерів, бізнесменів, аналітиків і керівників ЗМІ), які представляли державні та недержавні структури [12].

² У березні 2004 р. НІСЕПД було проведено національне опитування: методом «face-to-face interview» опитано 1480 осіб у віці 18 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3% [13].

Таблиця 7
Розподіл відповідей на запитання: «Що потрібно зробити опозиції, щоб отримати більшу підтримку населення?» (не більше трьох відповідей)³

Варіант відповіді	%
Бути чесною і справедливою	26,8
Краще працювати	25,2
Підвищити життєвий рівень народу	23,7
Змінити методи боротьби	22,5
Піти в народ	20,8
Опозиції треба об'єднатися	16,8
Опозиція нічого не в силах зробити	13,7
Опозиція взагалі не потрібна	13,5

Станом на жовтень 2008 р. частка білорусів, які голосували за кандидата від влади/прибічника президента в 7,5 раза більша, ніж тих, хто голосував за кандидата опозиціонера/прихильника опозиції (див. табл. 8).

Таблиця 8
Динаміка відповідей на питання: «За кого Ви голосували на виборах до Палати представників?», %⁴

Варіант відповіді	11'04	10'08
Прихильник президента	35,2	31,6
Прихильник опозиції	9,6	4,2
Незалежний кандидат	21,3	13,7

Напередодні президентських виборів 2010 р. 25,4% респондентів вказали на те, що готові знову переобрати О. Лукашенку, оскільки в таборі опозиції не бачили альтернативного кандидата (див. табл. 9).

Таблиця 9
Розподіл відповідей на запитання: «Якщо Ви вважаєте, що потрібно знову переобрати О. Лукашенку, то поясніть чому?», % (можливо більше однієї відповіді)⁵

Варіант відповіді	%
Не бачу гідної альтернативи О. Лукашенку	25,4
У О. Лукашенка є досвід управління державою	14,1
О. Лукашенко є гарантом стабільності в країні	10,8
О. Лукашенко проявив себе як хороший керівник	10,1
О. Лукашенко користується авторитетом на міжнародній арені	3,6
Важко відповісти	5,6

Відсутність сильного кандидата серед опозиціонерів підтверджують і результати опитування, проведеного НІСЕПД після президентських виборів 2010 р. (див. табл. 10)

³ В кінці жовтня - на початку листопада 2006 р. НІСЕПД було проведено національне опитування: методом «face-to-face interview» опитано 1527 осіб у віці 18 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3% [15].

⁴ У жовтні 2008 р. НІСЕПД було проведено національне опитування: методом «face-to-face interview» опитано 1512 осіб у віці 18 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3% [14].

⁵ У жовтні 2010 р. НІСЕПД було проведено національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано 1505 осіб у віці 18 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3% [16].

Таблиця 10
Результати голосування на президентських
виборах 19 грудня 2010 р.?, %¹

Варіант відповіді	Національне опитування	Офіційні дані
О. Лукашенко	51,1	79,65
В. Некляев	8,3	1,78
А. Санніков	6,1	2,43
В. Римащевський	3,7	1,09
Я. Романчук	3,2	1,98
О. Михалевич	2,7	1,02
М. Стагкевич	1,7	1,05
Г. Костусьов	1,6	1,97
В. Терещенко	0,6	1,19
Д. Усс	0,5	0,39
Проти всіх	5,1	6,47
Не захотів(ла) відповідати	3,8	–
Не брали участь в голосуванні	11,6	9,35

Що стосується опозиції як форми суспільного протесту, то як бачимо з табл. 11 протестні настрої білорусів (потенціал протесту/готовність брати участь у публічних діях) станом на грудень 2010 р. у порівнянні з квітнем 2006 р. навіть знизилась.

Таблиця 11
Динаміка відповідей на запитання:
«Як Ви ставитесь до участі в публічних діях
для вираження своєї думки?», %²

Варіант відповіді	Приймав участь			Готовий брати участь		
	08'01	04'06	12'10	08'01	04'06	12'10
Мітинги, пікети	3,8	5,4	5,9	16,7	15,1	11,8
Страйки	1,1	1,5	1,2	12,9	12,5	8,6
Збройна боротьба	0,1	0,3	1,1	2,8	5,1	3,8
Голодування	–	0,1	0,5	4,0	5,7	4,2

Дані табл. 12 вказують на те, що навіть у разі погіршення економічного становища, абсолютна більшість опитаних респондентів не готові брати участь у акціях протесту.

Таблиця 12
Динаміка відповідей на запитання:
«Якщо у Вашому місті (районі) відбудуться
акції протесту проти погіршення економічного
становища, чи готові Ви взяти в них участь?», %³

Варіант відповіді	01'07	05'07	09'07	03'08	09'08	12'08
Так	23,0	18,1	17,4	17,9	15,7	18,6
Ні	66,8	72,1	72,7	72,4	76,6	71,8
Важко відповісти/ не визначились	10,2	9,8	9,9	9,7	7,7	9,6

Зазначимо, що станом на червень 2010 р. довіра до опозиційних партій у

¹ У грудні 2010 р. НІСЕПД було проведено національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано 1511 осіб у віці 18 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3% [16].

² У грудні 2010 р. НІСЕПД було проведено національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано 1511 осіб у віці 18 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3% [16].

³ У грудні 2008 р. НІСЕПД було проведено національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано 1522 особи у віці 18 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3% [14].

порівнянні з червнем 2009 р. зменшилась на 4,6 %. У свою чергу, за той же період зросла частка тих, хто не довіряє опозиції на 11,3% (див. табл. 13).

Таблиця 13
Динаміка відповідей на запитання:
«Чи довіряєте Ви опозиційним політичним партіям?», %⁴

Варіант відповіді	12'07	10'08	06'09	06'10
Так	18,9	17,7	19,0	14,4
Ні	58,9	52,8	53,7	65,0
Важко відповісти/ не визначились	22,2	29,5	27,3	20,6

Як видно з табл. 14 станом на грудень 2010 р. до опозиції відносили себе тільки 18,9 % респондентів (що на 1,7% більше, ніж у вересні 2005 р. та на 4% - ніж, у жовтні 2010 р.),

Таблиця 14
Динаміка відповідей на запитання:
«Чи вважаєте Ви себе в опозиції до нинішньої влади?», %⁵

Варіант відповіді	09'05	04'06	05'07	06'08	10'10	12'10
Так	17,2	18,5	16,5	18,6	14,9	18,9
Ні	70,4	73,3	72,5	68,0	72,4	72,4
Важко відповісти/ не визначились	12,4	8,2	11,0	13,4	12,7	8,7

В результаті впливу вищезазначених чинників опозиція у Білорусі набула позапарламентського статусу, а це, у свою чергу, сприяло зростанню рівня фактичної президенціалізації СІВВ цієї країни. У подальших дослідженнях основною метою буде конкретизація етапів та рівнів, визначення інших основних чинників та інституційно-функціональних наслідків президенціалізації СІВВ у Білорусі.

Бібліографічні посилання:

1. Александр Козулин, политзаключенный [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.charter97.org/ru/news/hottopic/2/>

2. Выборы Президента Республики Беларусь 19 декабря 2010 года. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rec.gov.by/Archive-Elections-PRB2010>

3. Выборы Президента Республики Беларусь 19 марта 2006 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rec.gov.by/Archive-Elections-PRB2006>

4. Выборы Президента Республики Беларусь 9 сентября 2001 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rec.gov.by/Archive-Elections-PRB2001>

5. Дракохруст Г. Трансформация партийной системы Беларуси [Електронний ресурс] / Г. Дракохруст, Ю. Дракохруст, Д. Фурман. – Режим доступу : <http://www.yabloko.ru/Themes/Belarus/belarus-26.html>

6. Зазнаев О. Индексный анализ полупрезидентских государств Европы и постсоветского пространства / О. И. Зазнаев // Полис. – 2007. – № 2. – С. 146–164.

7. Зазнаев О. Полупрезидентская система: теоретические и прикладные аспекты / О. И. Зазнаев. – Казань : Казанский государственный университет им. В.И. Ульянова-Ленина, 2006. – 374 с.

8. Зазнаев О. Президентизация полупрезидентской системы / О. И. Зазнаев // Вестник Новосибирского государственного университета. – Новосибирск : Изд-во НГУ, 2006. – Т.2. – Вып. 2. – С. 62–68.

9. Избирательный кодекс Республики Беларусь от 11.02.2000 № 370-З. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN=hk0000370>

10. Избирательный штаб Александра Козулина не принимает предложение Александра Милинкевича [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.tut.by/elections/63836.html>

11. Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ». [Електронний ресурс]. – 2000. – Вып. № 4 (18). – Режим доступу : <http://www.iiseps.org/buletendetail/21>

12. Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Електронний ресурс]. – 2001. – Вып. 4 (22). – Режим доступу : <http://www.iiseps.org/buletendetail/25>

4 У червні 2010 р. НІСЕПД було проведено національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано 1516 осіб у віці 18 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3% [18].

5 У грудні 2010 р. НІСЕПД було проведено національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано 1511 осіб у віці 18 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3% [16].

13. Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Электронный ресурс]. – 2004. – Вып. 1 (31). – Режим доступа : <http://www.iiseps.org/buletendetail/34>
14. Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Электронный ресурс]. – 2008. – Вып. № 4 (50). – Режим доступа : <http://www.iiseps.org/buletendetail/53>
15. Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Электронный ресурс]. – 2006. – Вып. 4 (42). – Режим доступа : <http://www.iiseps.org/buletendetail/45>
16. Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Электронный ресурс]. – 2010. – Вып. 4 (58). – Режим доступа : <http://www.iiseps.org/buletendetail/61>
17. Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Электронный ресурс]. – 2010. – Вып. 1 (55). – Режим доступа : <http://www.iiseps.org/buletendetail/58>
18. Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Электронный ресурс]. – 2010. – Вып. 2 (56). – Режим доступа : <http://www.iiseps.org/buletendetail/59>
19. Козулин, Александр [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikisource.org/wiki/%D0%...D1%80>
20. Конституция Республики Беларусь от 15.03.1994 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9A%...B8%D1%8F>
21. Конституция Республики Беларусь (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24.11.1996 г. и 17.10.2004 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://house.gov.by/index.php/100,,,0,,,0.html>
22. Левоневский В. Партия Лукашенко. Тактические ошибки оппозиции. Белорусская инквизиция [Электронный ресурс] / В. Левоневский. – Режим доступа : <http://www.levonevski.net/data/text127.htm>
23. Международная миссия по наблюдению за выборами ОБСЕ/БДИПЧ. Республика Беларусь - Парламентские выборы, 17 октября 2004 года. Предварительные заключения и выводы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://unpan1.un.org/intradoc/groups...UNTC/UNPAN019039.pdf>
24. Позняк К. Милинкевич-Козулин: кто Гончарик, а кто Домаш? [Электронный ресурс] / К. Позняк. – Режим доступа : <http://news.tut.by/elections/63823.html>
25. Позняк: Милинкевич зависит от чужой политики и ресурсов, а Козулин – проект «Лубянки» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.tut.by/elections/63385.html>
26. Санников получил политическое убежище в Великобритании. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.tut.by/politics/317670.html>
27. Уголовное дело о массовых беспорядках: 42 обвиняемые и 12 подозреваемых [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://spring96.org/ru/news/40419>
28. Экс-кандидат в президенты Белоруссии Санников освобожден из колонии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ria.ru/world/20120414/626213268.html>
29. Cason J. Presidentialization, Pluralization, and the Rollback of Itamaraty: Explaining Change in Brazilian Foreign Policy Making in the Cardoso-Lula Era [Электронный ресурс] / J. Cason, T.J. Power. – Режим доступа : <http://...>
30. Elgie R. Varieties of Semi-Presidentialism and Their Impact on Nascent Democracies [Электронный ресурс] / R. Elgie. – Режим доступа : <http://www.tfd.org.tw/docs/dj0302/053-072-Elgie.pdf>
31. Krouwel A. Measuring presidentialism of Central and East European countries [Электронный ресурс] / A. Krouwel. – Режим доступа : http://www.fsw.vu.nl/en/Images/Globalisation,%20Neoliberalism%20and%20the%20Employment%20Question_tcm31-42728.pdf
32. PARLINE database on national parliaments. Belarus: Historical archive of parliamentary elections results [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ipu.org/parline-e/reports/2027_arc.htm
33. The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies [Электронный ресурс] / eds. T. Poguntke, P. Webb. – Режим доступа : <http://ebooksfreedownload.org/2011/07/the-presidentialization-of-politics-a-comparative-study-of-modern-democracies-comparative-politics.html>

Осадчук И. Ю. Политическая оппозиция как фактор президентализации высшего и центрального уровней системы институтов исполнительной власти в Беларуси

Проанализированы понятия «система институтов исполнительной власти», «президентализация высшего и центрального уровней системы институтов исполнительной власти», «политическая оппозиция». Определены особенности функционирования политической оппозиции в контексте президентализации высшего и центрального уровней системы институтов исполнительной власти в Беларуси.

Ключевые слова: система институтов исполнительной власти, президентализация высшего и центрального уровней системы институтов исполнительной власти, политическая оппозиция.

Osadchuk I. Political opposition as a factor of presidentialization of higher and central levels of the system of executive power institutions in Belarus

Concepts of system of executive power institutions, presidentialization of higher and central levels of the system of executive power institutions, political opposition are analysed. The object of research is the political opposition in Belarus. The subject of research is political opposition as a factor of presidentialization of higher and central levels of the system of executive power institutions in Belarus.

The aim of the research is determining the features of organization and functioning of the political opposition in the context of presidentialization of higher and central levels of the system of executive power institutions in Belarus. Main tasks of research are: 1) to define concepts of system of executive power institutions, presidentialization of higher and central levels of the system of executive power institutions, political opposition; 2) to analyse the impact of political opposition on presidentialization of higher and central levels of the system of executive power institutions in Belarus; 3) to define factors of evolution of political opposition in Belarus.

Determining of the features of organization and functioning of the political opposition, we set that these features lead to presidentialization of higher and central levels of the system of executive power institutions at specific stages of the development of forms of government in Belarus. In further studies, the main goal will be to specify the stages and levels, determine other factors, institutional and functional consequences of presidentialization of the systems of executive power institutions in Belarus.

Keywords: system of executive power institutions, presidentialization of higher and central levels of the system of executive power institutions, political opposition.

Надійшла до редколегії: 16.12.2013 р.

УДК 321:342.33:342.511

А. С. Панарін

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ ТА КОНФЛІКТ: ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Політична стабільність, як об'єкт політологічного дослідження є багатоаспектною проблемою. Оскільки у науковій сфері не склалося однозначного трактування взаємозв'язку між конфліктами та стабільністю, однією із важливих сторін дослідження даної проблеми є визначення ролі конфліктів у сучасному суспільстві, а також дослідити їхній вплив на формування політичної стабільності. Важливість дослідження проблеми у такому ракурсі посилюється тим, що він вказує шлях подолання одностороннього, позитивно-негативного ставлення до конфлікту, і надає можливість більш широкого, багатовимірного розуміння його ролі в суспільних відносинах, оскільки парадигма конфліктології дозволяє нам дослідити проблему формування політичної стабільності у протилежній площині.

В ході дослідження виявлено, що конфлікти знижують напругу, сприяючи при цьому стабілізації та інтеграції внутрішньогрупових відносин, надаючи учасникам конфлікту безпосередню можливість вираження суперечливих вимог; запобігають стагнації, стимулюють інтерес і цікавість, виступаючи в ролі медіатора, за допомогою якого артикулюються проблеми, знаходяться їхні вирішення; служать основою соціальних змін; чітко розділяє різні групи і цим сприяють встановленню групової та персональної ідентифікації.

Ключові слова: політична стабільність, політичний конфлікт.

У науковій сфері не склалося однозначного трактування взаємозв'язку між конфліктами та стабільністю. Деякі вчені-політологи протиставляють конфлікт та стабільність, розглядаючи їх як взаємовиключні стани, і з цієї позиції конфлікт трактується як взаємодія яка виключає стабільність. Відомі російські дослідники А. Демидов і А. Федосеев вважають, що політичні відносини, які засновані на конфліктній взаємодії характеризуються високим ступенем нестійкості, адже в них не застосовуються суто політичні засоби вирішення політичних і соціальних протиріч, оскільки вони доповнюються використанням адміністративних, військових, правових і навіть кримінальних методів зняття соціально-політичної напруги [1].

Інші теоретики – конфліктологи (Дружинін В.В., Конторов Д.С., Конторов М.Д.), які займаються математичними моделями конфлікту, акцентують увагу на тому, що конфлікт може не лише порушувати порядок, але і підтримувати його, або встановлювати новий порядок. Таке розуміння конфлікту, з їхньої точки зору, розширює сферу пізнання і можливості його формалізації.[2] Вагомість такого підходу до розуміння ролі конфлікту посилюється тим, що він вказує шлях подолання позитивно-негативного ставлення до конфлікту, дозволяє підійти до аналізу його функцій, більш широкого, багатовимірного розуміння його ролі в суспільних відносинах.

В контексті даної проблеми вагомий внесок у подолання одностороннього трактування ролі конфлікту у суспільно-політичній системі та його впливу на